

בסוגיית מועדותן של חיות טרף

- ה. הקדמה
- ו. מהלך הסוגיה
- ז. שיטת התוספות בהבנת המשנה
- ח. שיטת הרמב"ם בהבנת המשנה
- ט. הקושי בפסיקת הרמב"ם
- י. יישוב דברי הרמב"ם
 1. תשובתו הראשונה של הלחם משנה
 2. תשובתו השניה של הלחם משנה
 3. תשובת אבן האזל
 4. הצעה נוספת ליישוב דברי הרמב"ם
- יא. סיכום

א. הקדמה

מסכת בבא קמא עוסקת רבות בשאלת חיוב בעליהן של בהמות וחיות שונות, ומידת אחריותם על נזקים שגרמו חיותיהם. ניתן לעשות חלוקה לעניין זה בין בהמות רגילות, אשר ידועות באופיין הרגוע והמתון בדרך כלל, לבין חיות הידועות כתוקפניות. מכיוון שדיניהן של שתי קבוצות אלה אינם חופפים, מייחדת המשנה דיון נפרד לגבי כל קבוצה. במאמר זה נדון בדברי המשנה העוסקת בדין של חיות הטרף, ונבחן את שתי ההבנות המרכזיות של המשנה בראשונים. זאת, לאור הכתוב בה ולאור הדיון האמוראי לגביה.

ב. מהלך הסוגיה

המשנה במסכת בבא קמא דנה בעניין מועדותן של חיות טרף:

הזאב, והארי, והדוב, והנמר, והברדלס והנחש – הרי אלו מועדין.

רבי אליעזר אומר: בזמן שהן בני תרבות – אינן מועדין; והנחש מועד לעולם.

משנה, בבא קמא א, ד

בהתייחס למשנה מובאת בגמרא אמירה של שמואל בנוגע למועדו ודרכי היזקן של ארי ברשות הרבים, אשר בעקבותיה מתנהל דיון בנושא:

אמר שמואל: ארי ברשות הרבים: דרס ואכל – פטור, טרף ואכל – חייב.

בבא קמא טז, ב

כיוון שעפ"י מימרת שמואל על דריסה¹ ברשות הרבים יהיה פטור, ועל טריפה יהיה חייב, מסיקה הגמרא שדרכו של ארי לדרוס ואין דרכו לטרוף²:

דרס ואכל – פטור, כיון דאורחיה למידרס הוא ליה כמו שאכלה פירות וירקות, דהוה ליה שן ברשות הרבים ופטור. טרף – לאו אורחיה הוא. שם

על החלק השני של מסקנה זו ("טרף – לאו אורחיה") מקשה הגמרא מהפסוק בנביא: "ארי טורף בדי גורותיו ומחנק ללבאותיו, וימלא טרף חוריו ומעונותיו טרפה"³, שממנו דווקא משתמע שדרכו של ארי לטרוף, והחזרה על השורש ט.ר.פ. שלוש פעמים בפסוק מחזקת את הדבר. אולם, הגמרא מסיקה שהפסוק מדבר על אריה שטורף כדי להאכיל את הגורים ואת הלבאיה ולא לשם אכילה בעצמו. כלומר, זהו אינו מקרה של "טרף ואכל" כמו בדברי שמואל, ולכן הקושיה נדחית.

הגמרא ממשיכה בקושייה על דברי שמואל מברייתא: "וכן חיה⁴ שנכנסה לחצר הניזק, טרפה בהמה ואכלה בשר – משלם נזק שלם". קיימים שני מקרים בהם ישלם הבעלים נזק שלם על נזק שנעשה בחצר הניזק: א. כאשר החיה עשתה מעשה שדרכה לעשותו; ב. כאשר

1. ההבדל בין דריסה לטריפה: לפי רש"י ותוספות: דריסה – אוכל את הקורבן בעודו בחיים, טריפה – אוכל את הקורבן לאחר שהורגו. לפי ר"ח: דריסה – שהורג את הקורבן בטלפיו, טריפה – שהורגו בפיו.
2. חיה תהיה פטורה ברשות הרבים מלשלם את הנזק שעשתה אם הנזק נגרם תוך עשיית מעשה שדרכה לעשות, וחייבת נזק שלם רק על מעשה שהועדה לו בבית דין (מעשה שמתחילה אין דרכה לעשותו אך לאחר שחזרה עליו שלוש פעמים הועדה לו בבית דין).
3. נחום, ב, יג.
4. התוספות שם בד"ה "והתניא וכן חיה" מסביר שהמילה "חיה" בברייתא מתייחסת לכל חיות הטרף: "...דחיה סתם קתני, בין בארי בין בזאב..." מכאן ואילך המושג חיה יכלול בתוכו גם ארי.

היה עשתה מעשה שמלכתחילה אין דרכה לעשותו, אך היא הועדה לו בבית דין לאחר שעשתה אותו שלוש פעמים. בברייתא המובאת לא מפורש שהבהמה עשתה את המעשה שלוש פעמים והועדה לו, משמע מכאן שדרכו של ארי לטרוף.

בהמשך מנסה הגמרא ליישב את הקושיה ומסבירה שהברייתא אינה עוסקת בהיזק קלאסי של טריפה, שבו האריה טורף ואוכל לאלתר, אלא בסוג אחר של היזק: 'שְׁטָרְפָה להניח', כלומר, טריפה שלא על מנת לאכול את הקורבן מיד, אלא על מנת לקחתו ולהניחו במקום אחר. לכן המקורות לא מוכיחים דבר לעניין ארי שטורף כדי לאכול מיד, אלא מראים ש'טריפה להניח' היא דרכו של ארי. אך הגמרא דוחה תשובה זו בטענה שמנוסח הברייתא משמע שהחיה אכלה את הטרף לאחר שטרפה ("...טרפה בהמה ואכלה בשר...").

לאחר דין ודברים⁵ הכולל תשובה על הקושיה האחרונה ולאחר מכן קושיה כפולה על אותה תשובה, מובאת תשובתו של רב נחמן בר יצחק לקושיה מהברייתא על דברי שמואל:

אמר רב נחמן בר יצחק, לצדדין קתני: שטרפה להניח, או דרסה ואכלה – משלמת נזק שלם.

שם

הברייתא לפי ניסוח זה אינה עוסקת ב"טרף ואכל" ולכן הקושיה על שמואל אינה קיימת עוד. וכן, לפי הברייתא בצורתה זו, חיה שדרסה ואכלה ברשות היחיד תשלם נזק שלם, כלומר, דרכה לדרוס ולאכול וזה אכן מתיישב עם דברי שמואל⁶.

עולה מסוגייתנו:

נראה כי הגמרא מקבלת את דבריו של שמואל לפיהם דרכו של ארי לדרוס ולאכול ואין דרכו לטרוף ולאכול (זאת בשל העובדה שהגמרא אינה מקשה על דרך היישוב שהציע רב נחמן בר יצחק). בנוסף, מתוך הפרדה זו בין טריפה לדריסה, ניתן להסיק כי לכל חיה יש נזקים שדרכה לעשות ונזקים שאין דרכה לעשות.

ישנן שתי שיטות מרכזיות בראשונים להבנת דברי המשנה "הרי אלו מועדין":

5. הדברים אינם נוגעים בנושא שבו עוסק המאמר בצורה ישירה ולכן לא הובאו.
6. בהמשך הגמרא מובאת אפשרות יישוב אלטרנטיבית לתשובת רב נחמן בר יצחק. תשובה זו אינה מתקבלת בסופו של דבר.

ג. שיטת בעלי התוספות בהבנת המשנה

בעלי התוספות מתייחסים לדברי המשנה "הרי אלו מועדין" וכך הם כותבים:

לאו בכל עניני היזק חשיבי מועדים, אלא כל אחד במידי דאורחיה, כגון שבא זאב וטרף, ארי ודרס, או טרף להניח. אבל במידי דלאו אורחיה, כגון ארי שטרף ואכל וכן שאר הזיקות דלאו אורחיהו – לא הוו מועדים, אלא משלמים חצי נזק, – ובמידי דאורחיהו דמשלם נזק שלם – היינו דוקא בחצר הניזק, אבל ברשות הרבים פטור, דהוי שן ברשות הרבים, כדאמר שמואל בגמרא: ארי ברשות הרבים, דרס ואכל – פטור.

תוספות, בבא קמא טז, א; ד"ה "והנחש הרי אלו מועדים"

מדברי בעלי התוספות ניתן לראות כי הבנתם את המילים "הרי אלו מועדין" היא שכל חיה מהחיות המוזכרות במשנה מועדת למעשים שדרכה לעשות בלבד⁷, ולא לכל הנזקים שתעשה, כפי שהיה אפשר להבין. בעלי התוספות ממשיכים בביאור המשמעות ההלכתית של הדבר, וקובעים שעל כל היזק שדרך החיה לעשות, תהיה פטורה ברשות הרבים וחייבת נזק שלם בחצר הניזק. על היזק שאין דרכה לעשות, ישלמו הבעלים חצי נזק (אלא אם כן הועדה לאותו הנזק בבית דין, שאז תשלם נזק שלם תמיד).

הסבר בעלי התוספות מתיישב היטב עם הגמרא, לפיה דרכו של ארי לעשות נזקים ספציפיים אשר לא מן ההכרח שדרכן של שאר חיות הטרף לעשותן⁸. לעומת זאת, דבריהם מסתברים פחות מפשט דברי המשנה שאינה מפרידה בין החיות לגבי סוגי הנזקים שלהם הן תהיינה מועדות⁹.

ד. שיטת הרמב"ם בהבנת המשנה

הרמב"ם כותב כך:

חמשה מיני בהמה מועדין מתחלת ברייתן להזיק ואפילו הן תרבות. לפיכך, אם הזיקו או המיתו בנגיחה או בנשיכה ודריסה וכיוצא בהן

7. גם הרא"ש סובר כך.
8. זאב, לדוגמא, מועד לטרוף ולאכול מתחילתו, שלא כמו ארי, כפי שעולה מהגמרא במסכת תענית ח, א: "לעתיד לבוא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש, ואומרים לו: ארי דורס ואוכל, זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך?"
9. רש"י טו, ב; ד"ה 'הרי אלו מועדים' מפרש: "אפילו בנשיכה ובכל נזקין, ומשלמים בעלים שלהן נזק שלם".

חייב נזק שלם. ואלו הן: הזאב והארי והדוב והברדלס. וכן הנחש שנשך הרי זה מועד ואפילו היה תרבות. הלכות נזקי ממון א, ו

בפשטות, ניתן להבין מדברי הרמב"ם שחמשת מיני החיות מועדות מלכתחילה לכל נזק שיעשו, ובעליהן ישלמו תמיד נזק שלם על כל היזק שיעשו. לפי דברים אלה נראה לומר כי גם על נזק של טריפה יחויבו בעליהן של כל החיות (כולל ארי) נזק שלם. כך נראה גם מפסיקתו של הרמב"ם בהמשך:

חיה שנכנסה לרשות הניזק וטרפה ואכלה בהמה או בשר – משלם נזק שלם, שזה הוא דרכה.

שם ג, ז

הרמב"ם פוסק כפשט הברייתא המובאת בסוגייתנו כפי שהובאה בתחילה, לפיה דרכה של חיה לטרוף ולאכול. מגוף הדברים ברור שלשיטתו דרכו של ארי לטרוף ולאכול.

נסכם את שיטתו של הרמב"ם:

הרמב"ם פוסק כי כל אחת מחמש החיות המוזכרות במשנה מועדת תמיד לכל נזק שתעשה. וכן, הוא פוסק כפשט הברייתא כפי שהובאה בתחילה, לפיה דרכה של חיה לטרוף ולאכול.

משתי פסיקות אלה ברמב"ם עולה כי דרכו של ארי לטרוף ולאכול.

הטור היטיב לנסח את מחלוקת התוספות והרמב"ם:

ואלו מועדין מתחילה: הזאב והארי והדוב והברדלס והנמר, ואפילו אם הם בני תרבות, אם המיתו או הזיקו, אפילו בהמה גדולה מהן – חייב לשלם הכל. וכתב הרמב"ם שכולן חייבין לשלם נזק שלם בכל מיני היזק שיזיקו. אבל ר"י פירש דלא בכל מיני היזק קאמר, אלא כל אחד מועד בדבר שדרכו בו להזיק, כגון הארי לדרוס ולאכול, או לטרוף ולהניח. לפיכך, באחד מאלו הוא מועד וחייב עליו ברשות הניזק נזק שלם, ופטור ברשות הרבים כדין רגל. אבל אם טרף ואכלו לאו אורחיה הוא, והוה ליה כקרן תמה, וחייב חצי נזק, בין ברשות הרבים בין ברשות הניזק.

טור חושן משפט, שפט

ה. הקושי בפסיקת הרמב"ם

נשווה בין דברי הגמרא לבין פסיקותיו של הרמב"ם:
 מכך שהגמרא אינה מקשה על תשובת רב נחמן בר יצחק עולה כי היא מקבלת את נוסח הברייתא החדש שהוא מציע כתשובה על הקושיות המועלות כנגד שמואל. מכאן שהגמרא מקבלת את דברי שמואל שדרכו של ארי לדרוס ולאכול ואין דרכו לטרוף ולאכול. לעומת זאת, הרמב"ם פוסק להלכה את פשט הברייתא כפי שהובאה בתחילה, אשר ממנה משמע שדרכו של ארי לטרוף ולאכול. זאת אומרת, הרמב"ם פוסק בניגוד למשתמע ממהלך הגמרא, שלא כשמואל. בנוסף, מהחילוק בדברי שמואל בין "דרס ואכל" (דרכו של ארי) לבין "טרף ואכל" (אין דרכו של ארי), משמע שכל חיה תהיה מועדת בנזקים ספציפיים שחיות אחרות לאו דווקא תהיינה מועדות להם, בעוד הרמב"ם פוסק כי כל החיות המובאות במשנה תהיינה מועדות תמיד לכל נזק. קשה אם כן על הרמב"ם מדוע הוא פוסק שלא כשמואל, בניגוד למובן ממהלך הגמרא.

הקושי בשיטת הרמב"ם אף מתחדד עוד יותר לאור הכלל ההלכתי הנקוט בידנו לפיו הלכה כשמואל בדיני ממונות (וכרב באיסורים).

נסכם:

- הרמב"ם פוסק שלא כשמואל, ופסיקתו קשה משתי סיבות:
 א. ממהלך הגמרא משמע שהיא דווקא מקבלת את דברי שמואל.
 ב. נקוט בידנו הכלל ההלכתי לפיו ההלכה נפסקת כשמואל בדיני ממונות.

הלחם משנה על הרמב"ם מתייחס לעניין וכך הוא כותב:

...ובאמת שבגמרא משמע כדברי ר"י, שאמרו שם: 'ארי ברשות הרבים... טרף לאו אורחיה'... ואם כן משמע מדברי שמואל דהיכא דטרף לאכול דהוא משונה ומשלם חצי נזק וחייב ברשות הרבים. משמע דלא הוי מועד בכל. אלא שראיתי לרבינו שפסק שלא כשמואל, שכתב לקמן בפ"ג ה"ז 'חיה שנכנסה לרשות הניזק וטרפה ואכלה בהמה' וכו' וכתב שם הרב המגיד: 'פסק רבינו כפשטה ולא חש לדשמואל', כלומר, דלשמואל מוקמינן ליה לצדדין: שטרפה להניח או דרסה ואכלה משלם נזק שלם, ורבינו כתב ברייתא כפשטה ולא חש

לדשמואל. ומכל מקום צריך טעם למה, דלא מצינו בגמרא מי שיחלוק
לדשמואל, ולמה פסק דלא כוותיה?
לחם משנה, הלכות נזקי ממון א, ו

1. יישוב דברי הרמב"ם

ישנן מספר הצעות באחרונים ליישוב הקושי בשיטתו של הרמב"ם.

1. תשובתו הראשונה של הלחם משנה

לאחר שהעלה את הקושיה על הרמב"ם ממשיך הלחם משנה בנסיון ליישוב דבריו:

ואפשר משום דבגמרא פריך ליה, ומשמע ליה לרבינו דשני שינויי
דחיקי, לכך פסק דלא כוותיה.

שם

הלחם משנה מציג אפשרות ליישוב פסיקת הרמב"ם: לדעת הרמב"ם תשובת רב נחמן
בר יצחק היא תשובה דחוקה, בשל השינויים התוכניים הניכרים שנעשו בברייתא, ולכן הוא
אינו מקבל אותה. אם כן, לשיטת הרמב"ם הקושיה על שמואל עומדת בעינה, ולכן הוא לא
פסק כמותו.

הב"ח, בסוגיה אחרת, כותב דברים זהים לדבריו האחרונים של הלחם משנה:

...וכך היא דרכו של הרמב"ם בדוכתא טובא, דלא קסמיך אשינויא
דקמשני לדחות הקושיא, אלא קסמיך אפשוטה של משנה וברייתא
ומימרא דאמוראי.

ב"ח אבן העזר, פריה ורביה ו, ב

כלומר, דרכו של הרמב"ם במקרים רבים להעדיף את פשט המקורות על פני תשובות
הכרוכות בשינויים. אפשר להחיל דברים אלה, כאמור, גם על סוגייתנו. הרמב"ם לא קיבל
את תירוצו של רב נחמן בר יצחק, כיוון שתירוץ זה היה כרוך בשינויים ניכרים בתוכנה של
הברייתא. לפיכך, הקושיה על שמואל עומדת בעינה ולכן הרמב"ם אינו פוסק כמותו.

2. תשובתו השנייה של הלחם משנה

אולם, ממשיך הלחם משנה וכותב, בהתייחסו לתשובתו הקודמת: "ואין זה מספיק". כלומר, הלחם משנה דוחה את התירוץ הקודם, מכיוון שתירוץ זה אינו מספיק, לדבריו, ליישוב הקושיות (כנראה משום שבכל זאת תשובתו של רב נחמן בר יצחק אינה נדחית בגמרא). לכן ממשיך הלחם משנה:

אבל בהא דקאמר דרס ואכל ברשות הרבים דפטור, פסקינן כוותיה, דלא מקשה עליה בגמרא בהא. ולכך כתב הרב המגיד דלענין חלוק הרשויות אם עשה מעשה רגל פטור ברשות הרבים, משום הא דקאמר שמואל דרס ואכל ברשות הרבים פטור, ואם עשה מעשה קרן, דהיינו מידי דלאו אורחיה, כתב דחייב ברשות הרבים, אלא שמועדים מתחלתן, כלומר, משלמים נזק שלם אפילו הקרן. לחם משנה, שם

הלחם משנה מביא את דברי המגיד משנה אשר מסביר כיצד הבין הרמב"ם את דברי שמואל: על נזקי שן ורגל ברשות הרבים יהיו הבעלים פטורים מלשלם, כמו שכתב שמואל. על נזקי קרן, לעומת זאת, למרות שאין דרכן של החיות בכך, יהיו חייבים הבעלים נזק שלם מלכתחילה, מכיוון שחיות אלה, עפ"י דברי המשנה, מועדות מתחילתן. לפי הסבר זה, הרמב"ם דווקא סובר כשמואל בעניין חיוב נזק שלם במקרה של 'טרף ואכל', וההבדל בין שיטותיהם הוא תיאורטי בלבד: האם דרכו של ארי לטרוף ולאכול? למעשה, שניהם מסכימים שבמקרה של 'טרף ואכל', ישלמו הבעלים נזק שלם הן ברשות הרבים והן ברשות היחיד.

האבן האזל על אתר היטיב לנסח את תשובתו של הלחם משנה:

והלחם משנה כתב בדעת הרמב"ם דאינו חולק אמירא דשמואל, אלא דסבר דהא דסבירא ליה לשמואל דטריפה לאו אורחיה דארי, אינו אלא לעניין רשות הרבים, ולא לענין חצי נזק. אבן האזל, נזקי ממון א, ו

כלומר, בדרך כלל כאשר אנו פוסקים שאין דרכה של חיה במעשה מסוים, ההשלכות הן גם שתהיה חייבת בשתי הרשויות (ולא רק ברשות היחיד, כמו במקרה שעושה מעשה שדרכה בכך), וגם שתשלם חצי נזק כל עוד אינה מועדת. כאשר שמואל פסק שאין דרכו של

ארי לטרופ ולאכול, הוא התכוון רק לעניין חיובו ברשות הרבים, ולא לעניין תשלום חצי נזק קודם העדאה.

ראוי לציין כי אם נעמיק בתשובתו של הלחם משנה נראה שהיא מתאימה בין הרמב"ם לשמואל רק לגבי רשות היחיד, אך לגבי טרף ואכל ברשות הרבים סביר להניח שהרמב"ם יפסוק לפטור, שהרי הוא פוסק שחיה שנכנסה לחצר הניזק וטרפה ואכלה, תשלם נזק שלם, **שזהו דרכה**. כמו כן, מתחדש לנו יסוד של הנאת החיה, ומכאן מסתבר שלפיו זהו נזק מסוג שן, ויהיה פטור ברשות הרבים. זאת בניגוד לתפיסת שמואל, שלפי האמור יחייב גם ברשות הרבים נזק שלם. ניתן ליישב זאת ולומר כי ללחם משנה היתה הנחת מוצא לפיה 'טרף ואכל' לשיטת הרמב"ם נחשב כקרן, הנחה סבירה לאור העובדה שהרמב"ם לא כתב דבר מפורש שסותר זאת, למרות קיומה של סברה הפוכה.

3. תשובת אבן האזל

אבן האזל מקשה על תשובתו האחרונה של הלחם משנה:

...והנה אי אפשר לפרש כן בסוגיא, דאם כן מאי פריך מהברייתא דחיה
שנכנסה לחצר הניזק אהא דשמואל, דעל כן פריך מהא דקאמר
בברייתא משלם נזק שלם.

שם

פירוש הדברים: כנזכר לעיל, הלחם משנה סובר שכאשר שמואל פירש את המשנה בכך שאין דרכו של ארי לטרופ ולאכול הוא התכוון רק לעניין חיוב ברשות הרבים (ולא לעניין חיוב חצי נזק). אולם, רואים אנו שלאחר מכן מקשה הגמרא על דברי שמואל מהברייתא, שבה נכתב שחיה שנכנסה לחצר הניזק וטרפה ואכלה – ישלמו בעליה נזק שלם. מקושית הגמרא עולה כי היא הבינה ששמואל אינו סובר שארי שטרף ואכל בחצר הניזק ישלם נזק שלם. משמע, הבנת הלחם משנה נוגדת את הבנת הגמרא, וקשה!
ממשיך אבן האזל:

והנראה בדעת הרמב"ם דזה פשוט לו מלשון המשנה, דתנן... ועלה
קתני דחמישה מיני בהמה מועדים מתחלתם, וגם שמואל מודה בזה.
דנגיחה וכו' הם מועדים מתחילתם, דאורחיהו בהכי, וחידש לן רק
בטריפה דלאו אורחיה דארי, וקיימא לן בזה דלא כשמואל משום
דפשטה דברייתא פליגא עליה.

שם

כלומר, הרמב"ם למד מלשון המשנה (שבה נכתב שחיות אלה מועדות, אך אין פירוט לנזקים ספציפיים לגבי כל חיה) שכל החיות המוזכרות מועדות מתחילת ברייתן לכל נזק שיעשו. אבן האזל מחדש לנו שגם שמואל מודה בכך ופסיקתו לגבי ארי שטרף ואכל היא יוצאת דופן. אך הרמב"ם לא פסק כמותו לגבי ארי שטרף ואכל כיון שמהברייתא (בצורתה ההתחלתית) נראה להיפך. כלומר במקרה שלנו הסברות, אשר תוצגנה בהמשך, נבעו מהפסיקה ולא להיפך. ממשיך אבן האזל ומסביר את ההבדל הסברתי בין הרמב"ם לשמואל:

אכן אין כוונתו לומר דבחמישה מיני היזק הווי אורחיה כשן ורגל, דהא כתב המגיד משנה דכל אלו אם עשו מעשה קרן חייבים ברשות הרבים, אלמא דחיובם מטעם קרן. אלא דהווי כמו קרן דאייעד כיוון דכוונתם להזיק, ולכן חייבים נזק שלם וחייבים ברשות הרבים... וטריפה לדין הוי כמו דריסה דהווי שן ממש.

שם

הרמב"ם סובר שכל נזק שיעשו חמשת מיני החיות יחשב כנזק שנעשה בכוונה להזיק, ולכן הם יחויבו מדין קרן מועדת. גם על נזקי שן ורגל, שבהמה רגילה הייתה פטורה עליהם ברשות הרבים, הם יחויבו מדין קרן מועדת נזק שלם גם ברשות הרבים. לשיטתו של הרמב"ם, טריפה ודריסה נחשבות נזקי שן, אך כיוון שמדובר בחמשת מיני החיות נחשיב את הנזק כנזק שנעשה בכוונה להזיק, והן יחויבו מדין קרן מועדת. ממשיך אבן האזל בהסבר ההבדל שבין הרמב"ם לשמואל:

אבל לשמואל גרע לדידיה טריפה מנגיחה, דנגיחה כיוון דמתכוונים להזיק הוי מועדים מתחילתם והוי כקרן דאייעד, וטריפה הוי שן שלא כדרכו ואינו חייב אלא חצי נזק.

שם

כמו שהזכיר אבן האזל בתחילת דבריו, שמואל סובר שטריפה יוצאת דופן משאר הנזקים. בכל שאר הנזקים חמשת מיני החיות יהיו מועדים מתחילתם ויחויבו מדין קרן מועדת, כיוון שכוונתם להזיק. לעומת זאת, טריפה, לפי שמואל, אינה נחשבת כנזק שנעשה בכוונה להזיק ולכן לא נחייב עליה מדין קרן מועדת. שמואל סובר כי טריפה היא נזק "שן שלא כדרכו", ולכן נחייב עליה מדין קרן תמה, כמו בשאר הנזקים שאין דרכה של בהמה

לעשות. לפי הסבר זה מובן מדוע פוסק שמואל שארי שטרף ואכל ברשות הרבים חייב, כיוון שהחייב בטריפה הוא מדין קרן תמה, שחייבה הוא חצי נזק בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים.

נסכם, אם כן: מדברי אבן האזל משמע כי במקרה שלנו כללי הפסיקה מביאים את הרמב"ם לסברותיו ולא הסברות הן שמביאות לפסיקה. כלומר, הרמב"ם פסק שלא כשמואל לעניין ארי שטרף ואכל כיוון שפשט הברייתא, בצורתה הראשונית, נוגד את דבריו. מכאן נובע הבדל הסברתי. הרמב"ם סובר שכל נזק שיעשו חמשת מיני החיות ייחשב כנזק שנעשה בכוונה להזיק ויחויב מדין קרן מועדת נזק שלם בין ברשות הרבים בין ברשות היחיד. שמואל סובר כמו הרמב"ם לגבי כל הנזקים מלבד טריפה, כיוון שלשיטתו טריפה אינה נחשבת נזק הנעשה בכוונה להזיק. הוא סובר כי טריפה נחשבת לנזק "שן שלא כדרכו", ולכן יחויב חצי נזק בין ברשות הרבים בין ברשות היחיד, כדין קרן תמה.

4. הצעה נוספת ליישוב דברי הרמב"ם

נעיין בפסוקים הבאים:

הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא, לא ישכב עד יאכל טרף ודם
חללים ישתה.

במדבר כג, כד

ותעל אחד מגריה כפיר היה, וילמד לטרף טרף אדם אכל.¹⁰
יחזקאל יט, ג

ויתהלך בתוך אריות כפיר היה, וילמד לטרף טרף אדם אכל.¹¹
יחזקאל יט, ו

קשר נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף, נפש אכלו חסן ויקר
יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה.

יחזקאל כב, כה

10. ה"מצודת ציון" בפירושו (דברי הימים א, ה, י"ח) כותב: "ולמודי – עניין ההרגל כמו וילמד לטרף טרף" (יחזקאל יט). כלומר, אותו ארי היה רגיל בכך, זו הייתה דרכו.

11. פסוק זה והפסוק שהובא לפניו עוסקים באותו מקרה, ולכן, לעניננו ראוי אולי להחשיבם כמקור אחד.

הכפירים שאגים לטרף, ולבקש מאל אכלם.

תהלים קד, כא

מכל אחד מהפסוקים שלעיל ניתן ללמוד שדרכו של ארי לטרוף ולאכול, בניגוד לפסיקתו של שמואל¹². אפשר לומר, אולי, בהמשך לדברי הב"ח¹³ המובאים לעיל, שפסוקים אלו הם הסיבה שבגינה הרמב"ם פוסק שלא כשמואל, שדרכו של ארי לטרוף ולאכול. ואולי נתון זה מצטרף לכך שתשובתו של רב נחמן בר יצחק היא תשובה דחוקה לדעת הרמב"ם.

1. סיכום

במאמר זה דנו בסוגיית מועדותם של חמשת מיני חיות הטרף ואריה בפרט, לנוכח דברי המשנה והגמרא בעניין.

- הראינו שתי אפשרויות לפרש את דברי המשנה "הרי אלו מועדים" אל מול הגמרא:
- א. פרשנות בעלי התוספות (שאליה מצטרף גם הרא"ש), אשר סוברים כי כל אחד מחמשת מיני החיות מועד לנזקים ספציפיים אשר לא מן ההכרח שיהיו משותפים גם לחיות אחרות.
 - ב. פרשנות הרמב"ם, אשר סובר כי כל אחד מחמשת מיני החיות מועד מתחילתו תמיד לכל נזק שיעשה.

פרשנות בעלי התוספות מסתברת יותר מהגמרא, אך אינה מתיישבת בדיוק עם דברי המשנה. לעומתה, פרשנותו של הרמב"ם מסתברת מפשט המשנה והברייתא, אך אינה מתיישבת בקלות עם דברי הגמרא, אשר אינה דוחה את פסיקת שמואל.

הרמב"ם פוסק להלכה את פשט הברייתא אשר הובאה בסוגייתנו כפי שהובאה בתחילה. מכך משמע שלשיטתו דרכו של ארי לטרוף ולאכול, בניגוד לדעת שמואל. פסיקתו קשה משתי סיבות:

- א. הגמרא לא מקשה על תשובתו של רב נחמן בר יצחק לקושיה על שמואל, מכאן משמע שהגמרא מקבלת את דברי שמואל.
- ב. נקוט בידנו הכלל ההלכתי לפיו הלכה כשמואל בדיני ממונות, ולכן ההלכה בסוגייתנו צריכה להיפסק לפיו.

12. וקשה מדוע לא הובאו פסוקים אלה בגמרא, אך לא נדון בשאלה זו במסגרת זו.

13. ההתאמה לכלל אינה מלאה כיוון שהב"ח דיבר בדבריו על מקורות תנאים ואמוראים ולא על מקורות מקראיים.

- ישנן שתי מגמות באחרונים ליישוב הקושי בפסיקת הרמב"ם:
- א. ניסיון ליישב בין דברי שמואל ופסיקת הרמב"ם. הלחם משנה בתשובתו השניה הולך בדרך זו.
- ב. מגמה שניה היא להסביר כי הרמב"ם פסק שלא כשמואל, בהסתמכו על מקורות אחרים. כך היא תשובתו הראשונה של הלחם משנה (וכן דברי הב"ח על סוגיה אחרת שהובאו לעיל) ותשובת אבן האזל. כמו כן, הצענו אפשרות נוספת ליישוב פסיקת הרמב"ם ע"י הבאת פסוקים אשר מהם משתמע שדרכו של ארי לטרוף ולאכול.

